

Kotyński, Marek

Charakterystyczne aspekty pisarstwa ascetycznego św. Alfonsa Marii de Liguoriego

Studia Redemptorystowskie nr 3, 187-209

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

CHARAKTERYSTYCZNE ASPEKTY PISARSTWA ASCETYCZNEGO ŚW. ALFONSA MARIII DE LIGUORIEGO

Jeden z najbardziej znaczących świętych XVIII wieku, założyciel redemptorystów Alfons Maria de Liguori (1696-1787), jest znany teologom przede wszystkim jako wielki moralista, który za walory i szerokie oddziaływanie swej propozycji etycznej, nacechowanej „pasterską łagodnością”, został ogłoszony doktorem Kościoła (1871) i otrzymał tytuł „Patrona wszystkich spowiedników i moralistów” (1950). Jednak lud chrześcijański czci Alfonsa zwłaszcza jako człowieka wielkiego ducha i z ciągle żywym zainteresowaniem czyta jego dzieła ascetyczne, usiłując zestroić struny swego serca z duchową symfonią płynącą z wnętrza tego wielkiego neapolitańczyka. Rzeczywiście, stronicę wszystkich dzieł Doktora Najgorliwszego (*Doctor zelantissimus*), również tych dogmatycznych i moralnych, są przepelnione tym miłosnym żarem ku Ukrzyżowanemu, który przez ostatnie trzy wieki okazuje się niezwykle płodny i czyni duchowość alfonsjańską atrakcyjną i przekonującą. Nieprzeliczone wprost edycje dzieł Świętego nieprzerwanie wpływają na duchową formację Ludu Bożego, dając świadectwo wagi i niezwyklej popularności tego pisarstwa; fakt ten skłonił niektórych do uznania go wręcz za „wychowawcę katolickiej duszy Zachodu, [który] we współczesnym katolicyzmie uczynił to, co w starożytnym sprawił św. Augustyn”¹.

Lektura pism duchowych św. Alfonsa nastęrcza jednak współczesnemu czytelnikowi licznych trudności, i to nie tylko temu, który czyta je dla pogłębienia osobistej relacji z Bogiem, ale również teologowi zajmującemu się nimi w sposób naukowy. Chodzi nie tylko o jakość tłumaczeń na język polski, w większości przedwojennych i używających anachronicznych sformułowań zaczerpniętych z dawnej literatury religijnej, dziś już niezbyt czytelnych.

¹ Jan Paweł II, *Siate come santi 'Alfonso sempre e dappertutto „Maestri di Verità”*, do członków Zarządu Generalnego CSsR (08.02.1992), w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. XV, 1, Città del Vaticano 1992, s. 251-253. Ojciec św. odniósł się do sławnego teologa protestanckiego A. Harnacka (1851-1930), który w taki właśnie sposób pisał o Alfonsie M. de Liguorim w swojej *Historii dogmatów* (1893).

Problem stanowi przede wszystkim sam styl osiemnastowiecznego pisarstwa religijnego, zwłaszcza włoskiego, a dokładniej neapolitańskiego, obfitującego w kwieciste sformułowania i przepełnionego wielką ilością cytatów zaczerpniętych z dzieł świętych czy teologów. Wiele trudności rodzi też sam sposób prowadzenia myśli, często bardzo nielinearny, gubiący się wręcz w meandrach rozważań i pobożnych dywagacji. Osiemnastowieczna literatura religijna zdradza przy tym ogromną tendencję do sentymentalizmu i pełna jest cudownych opowieści, obliczonych na wywołanie wzruszeń, zdziwień czy zachwyty, które obce są współczesnej mentalności, nacechowanej racjonalnością i ceniącej sobie równowagę emocjonalną w relacjach z Bogiem.

Alfons M. de Liguori jest człowiekiem swoich czasów i tkwi głęboko w nurcie literatury religijnej epoki: czerpie z jej treści i przyswaja sobie jej charakter, korzysta z doświadczeń pisarskich współczesnych mu mistrzów pióra, zwłaszcza świętych, i uczy się tworzyć według manieri naówczas obowiązującej. W ciągu wielu lat działalności pisarskiej wypracowuje jednak swój własny styl, który ewoluuje aż do osiągnięcia dojrzałości w takich dziełach jak choćby sławne *O umiłowaniu Jezusa Chrystusa w życiu codziennym*. Styl ten obfituje w wiele różnorodnych elementów i na jego kształt wpływają różne czynniki. Ich bliższe poznanie może ułatwić lekturę pism duchowych Liguoriego, pogłębić ich zrozumienie, a co za tym idzie, umożliwić pełniejszą percepcję jego nauczania. Uświadomienie sobie, jak pisał Święty z Neapolu, może też stanowić klucz do bardziej uważnego spojrzenia na osiemnastowieczną literaturę religijną i odkrycia jej niezwykle bogactwa, często zaskakującego swoją aktualnością i przenikliwością refleksji.

1. CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE PISARSTWO DUCHOWE ALFONSA M. DE LIGUORIEGO

Aby zrozumieć, jak ukształtował się styl pisarstwa Alfonsa M. Liguoriego, nie można abstrahować od jego osobistej formacji duchowej i intelektualnej. Urodzony w zamożnej rodzinie patrycjuszowskiej Królestwa Neapolu, Alfons otrzymuje formację ludzką i chrześcijańską właściwą młodemu kawalerowi tamtych czasów. Jego religijny i autorytarny ojciec, Giuseppe (1670-1745), zaszczerpia w nim siłę charakteru i wprowadza w głębokie nabożeństwo do Chrystusa Ukrzyżowanego, które razem z tym do Najświętszego Sakramentu i do Matki Bożej staną się później filarami alfonsjańskiego nauczania w dziedzinie ducha². Wrażliwość i głęboka pobożność matki, Anny Cavalie-

² Por. A. Tannoia, *Della vita ed istituto del Venerabile Servo di Dio Alfonso M. a Liguori Vescovo di S. Agata de' Goti e Fondatore della Congregazione de' preti missionari del SS. Redentore*, Napoli 1798-1802 (odbitka z oryginału: Materdomini 1982), t. I, s. 2 (dalej: Tannoia, *Della vita ed istituto*. ...); F. Jones, *Alphonsus de Liguori. The Saint of Bourbon Naples (1696-1787)*, Dublin 1992, s. 10; O. Gregorio, D. Capone (red.), *S. Alfonso de Liguori. Contributi bio-bibliografici*, Varese 1940, s. 23.

ri (1670-1755), wychowanki siostr franciszkanek, kształtuje w synu wrażliwość sumienia, wprowadza w żywy, osobisty kontakt z Bogiem i otwiera na bogactwo duchowości św. Filipa Neri (1515-1595)³. Elementy tej właśnie duchowości silnie oddziałują na młodzieńca, zwłaszcza dzięki uczestnictwu w działalności bractw i stowarzyszeń religijnych, przesiąkniętych duchem filipińskim, jak również poprzez kierownictwo duchowe oratoriana Tommaso Pagano (1667-1755)⁴.

Edukacja Alfonsa przebiega pod czujnym okiem ojca, który pragnie uczynić syna jednym z wielkich Królestwa Neapolu, a przebiega w różnych kierunkach: humanistycznym, filozoficznym, lingwistycznym etc. Studia humanistyczne Liguori odbywa pod okiem najlepszych profesorów Neapolu⁵. W wieku 12 lat zdaje egzamin wstępny na Uniwersytet Neapolitański przed głośnym profesorem retoryki Giambattistą Vico (1668-1744) i przez pięć lat studiuje prawo cywilne i kanoniczne pod kierunkiem wybitnych specjalistów⁶. W ten sposób otrzymuje doskonałe, jak na owe czasy, przygotowanie prawnicze i oratorskie, uwieńczone w szesnastym roku życia doktoratem *in utroque iure*, które okaże się opatrnościowe dla jego przyszłej aktywności na polu pisarskim i duszpasterskim, w teologii moralnej oraz w duchowości⁷.

Przez osiem lat Alfons wykonuje zawód adwokata, stając się jednym z najbardziej cenionych mecenasów w palestrze neapolitańskiej; chętnie są mu po-

³ Por. Th. Rey-Mermet, *Il santo del secolo dei lumi (1696-1787)*, Roma 1983 (oryg. *Le saint du siècle des Lumières. Alfonso de Liguori (1696-1787)*, Paris 1982, s. 132); Tannoia, *Della vita ed istituto...*, t. I, s. 4-5.

⁴ Od dzieciństwa aż do dwudziestego siódmego roku życia Alfons uczęszcza do neapolitańskiego oratorium założonego przez samego Filipa Nereusza, najpierw jako członek Bractwa Młodych Szlachciców, a potem Bractwa Doktorów. Dzięki temu doświadczeniu przyswaja sobie pierwsze pojęcia z zakresu życia wewnętrznego i podstawowe elementy duchowości filipińskiej: przekonanie, że świętość jest dostępną dla wszystkich i że Boga poznaje się bardziej sercem niż intelektem; tu zostaje wprowadzony w pobożność eucharystyczną, w modlitwę, poznaje wartość umartwień i lektury duchowej, zwłaszcza żywotów świętych. Nacisk kładziony na wolę – zawsze wspieraną łaską – umiejscawia duchowość filipińską bardziej w linii tradycyjnej ascezyki niż mistyki. Z roztropnym umiarkowaniem stawia ona jako fundament budowy duchowej pokorę, która znajduje swoją bezpośrednią aplikację w cnocie posłuszeństwa i poddaniu codziennemu krzyżowi. Por. P. Zovatto (red.), *Storia della spiritualità italiana*, Rzym 2002, s. 328-331; P. Crespi, G. F. Poli, *Lineamenti di storia della spiritualità e della vita cristiana*, Roma 2000, s. 156-157.

⁵ Sławny Domenico Buonaccia czuwa nad studium literatury; Gaetano Grieco (+1728), uczeń wielkiego Alessandro Scarlatti (1660-1725), odpowiedzialny jest za muzykę; sławny barokowy malarz Francesco Solimena (1657-1747) uczy go rysunku i malarstwa. Młody Alfons bierze lekcje filozofii u karteżanina ks. Carminello Rocco; studiuje też języki, nauki przyrodnicze i fechtunek. Dzięki Pagano korzysta z bogatej biblioteki oo. hieronimianów. Rey-Mermet podkreśla związek Liguoriego z Karteżuzszem, wskazując, że w 1749 Święty proponuje seminarzystom rodzącego się zgromadzenia redemptorystów podręcznik filozofii – dzieło karteżanina Edmonda Pourchot, por. Th. Rey-Mermet, *Il santo...*, s. 71, 73. Por. także: R. Telleria, *Sacerdos d. Domenicus Buonaccia*, „Spicilegium Historicum CSsR” (dalej: SHCSsR) 12 (1964), s. 205-208; D. Capone, *Le citazioni nelle opere di S. Alfonso*, w: *Opere ascetiche, Introduzione generale*, Rzym 1960, s. 301 (dalej: *QA*).

⁶ Prawo kościelne studiuje u Gennaro Cusano, elokwencję sądową u Nicola Capasso (1671-1745), prawo rzymskie i feudalne u Domenico Aulasio (1639-1717) i Nicola Carovita (1647-1717), a instytucje cywilne u Giovanni A. Chianese; por. Tannoia, *Della vita ed istituto...*, t. I, s. 10. Nauki prawnicze w Neapolu w czasach Alfonsa stały na najwyższym poziomie, a neapolitańska szkoła jurystyczna, charakteryzująca się wielkim praktycyzmem, uważana była za jedną z najbardziej znaczących szkół w Europie; por. O. Gregorio, D. Capone (red.), *S. Alfonso de Liguori*, s. 96-98.

⁷ Por. Th. Rey-Mermet, *Il santo...*, s. 109. Na temat formacji prawniczej Liguoriego zob.: L. Vereecke, *Sant'Alfonso giurista. La formazione e l'influsso sulla morale*, „Studia Moralia” 31 (1993), 265-282; F. Chiovaro, *Alfonso de Liguori avvocato*, w: *Piccola biblioteca del Segno* 3, Palermo 1999, supl. do nr. 202.

wierzane nawet najtrudniejsze sprawy. W okresie tym jeszcze bardziej pogłębia on i utrwala swoją formację prawniczą: zamiłowanie do porządku, do racjonalności i równowagi w osądach, wypracowuje skłonność do opierania się tylko na sprawdzonych przesłankach, zdolność do patrzenia na problemy z różnych punktów widzenia oraz umiejętność porównywania i oceny różniących się ze sobą poglądów. Te cechy, a zwłaszcza świetnie opanowana sztuka oratorska, tak zasadnicza dla rzemiosła adwokackiego, wpłyną znacząco na styl pisarstwa Alfonsa i całą jego przyszłą aktywność literacką.

Liguori wykonuje swoją profesję z oddaniem, zgodnie z praktyką i normami prawa, ale też z głębokim poczuciem chrześcijańskiej sprawiedliwości⁸. Silnie rozwija swój osobisty kontakt z Bogiem, zwłaszcza przez modlitwę, adorację Najświętszego Sakramentu, przez udział w rekolekcjach zamkniętych, w działalności bractw chrześcijańskich, a także poprzez opiekę nad chorymi w szpitalu zwanym „Incurabili” – „dla Nieuleczalnych”. W twarzach umierających tam biedaków dostrzega oblicze cierpiącego Chrystusa i doświadczenie to stanie się trwałym elementem jego duchowości, uprzywilejowanym tematem jego pism ascetycznych. Młody adwokat spędza całe godziny na modlitwie, kontemplując Ukrzyżowanego: z Nim próbuje rozwiązywać problemy swego wrażliwego sumienia i ukoić napięcia w relacjach z apodyktycznym ojcem; szuka duchowej integracji⁹.

Okres młodości Alfonsa zamyka się dramatycznym momentem tzw. nawrócenia (sprowokowanym niesłuszną przegraną w niezwykle ważnej sprawie sądowej, w której Liguori był obrońcą, a toczącej się przed Świętą Radą Królewską,), przypieczętowanym mistycznym doznaniem w szpitalu „Incurabili”. To głębokie, osobiste doświadczenie rozpoczyna intensywny proces wewnętrznego dojrzewania, który zadecyduje o tym, iż Alfons w swoich pismach duchowych nie będzie tylko przekazicielem czy komentatorem duchowych doświadczeń innych mistyków i świętych, ale, mimo pozornie „eklektycznego” charakteru tych dzieł, stanie się pisarzem odkrywającym przed czytelnikiem nową perspektywę: niesłychanej miłości Boga do człowieka objawionej w Ukrzyżowanym.

Ważnym okresem formacji intelektualno-duchowej Alfonsa M. de Liguoriego jest okres studiów w Seminarium neapolitańskim. Jego mistrzem jest kan. Giulio Nicolò Torni (1672-1756), choć Alfons jest także przyjacielem jezuitów, od których przyswajają sobie elementy ich myśli i duchowości. Jest także związany z wielkim erudytą Giuseppe Vallettą, jednym z moderatorów je-

⁸ Pragnienie wykonywania własnej profesji jako chrześcijańskiego powołania skłania Alfonsa do stworzenia swojego własnego „kodeksu deontologicznego”, który P. L. Rispoli ujmuje w jedenastu punktach. Por. *Vita di S. Alfonso M. de Liguori*, Monza 1857, s. 30-31, przytoczony w: Th. Rey-Mermet, *Il santo...*, s. 121.

⁹ Widzialnym znakiem tych doświadczeń może być tak zwany *Chrystus Ukrzyżowany z Cionani*, namalowany przez Alfonsa w wieku 23 lat. W okresie pełnym sukcesów zawodowych młody adwokat otwiera swoje wnętrze poprzez poruszający obraz Chrystusa umierającego na krzyżu, pokrytego ranami, tkliwego i pełnego dostojeństwa.

go doktoratu z teologii i właścicielem sławnej biblioteki, do której Alfons ma dostęp. Dzięki tym studiom Liguori poznaje głębiej Pismo św. oraz ojców Kościoła, odkrywa wartość myśli patrystycznej dla życia duchowego¹⁰.

Dzięki swemu wujowi, kanonikowi P. M. Gizzio (1662-1741), przełożonemu seminarium, Alfons zapoznaje się lepiej z myślą i dziełami wielkich mistrzów duchowych: Teresy z Avili i Franciszka Salezego. Duchowość terezańska, z którą zetknął się już w dzieciństwie dzięki matce, staje się dla studenta teologii prawdziwym światłem na drodze ku doskonałości. Ona przenika jego osobistą pobożność, łagodzi tendencje rygorystyczne i wpływa na jego doktrynę: wiele pojęć i kategorii używanych w alfonsjańskich dziełach duchowych pochodzi właśnie z ksiązek św. Teresy. Ta wielka mistyczka fascynuje młodzieńca swoją gorliwością i wyłączną miłością ku Chrystusowi, do tego stopnia, iż staje się dla niego wzorem modlitwy i doskonałym przykładem zjednoczenia z wolą Bożą – wzorem świętości. Seminarzysta obieira ją za matkę, stara się ją naśladować w życiu tylko „dla Boga i jego większej chwały”¹¹. Pisma Świętej miały zatem duży wpływ nie tylko na wewnętrzną formację Alfonsa, ale i na styl jego pisarstwa duchowego.

Z nauczaniem wielkiego mistrza duchowego i misjonarza, Franciszka Salezego, Liguori spotkał się w stowarzyszeniu „Misji Apostolskich”, gdzie księża i seminarzyści przygotowywali się do *missio ad gentes*. „Pobożny humanizm” Salezego, który tak zdecydowanie akcentuje miłość Boga do człowieka, wpływa mocno na duchową formację młodego studenta i ożywia jego misyjne pragnienia¹². Salezjańska równowaga pomaga otworzyć się na inne doświadczenia i prądy duchowe, na mistycyzm Jana od Krzyża czy duchowość uczniów Ignacego Loyoli, niemniej jednak po św. Teresie najważniejszym jego mistrzem pozostanie na zawsze Franciszek Salezy.

Studium teologii jest dla Alfonsa M. de Liguoriego częścią drogi do doskonałości. Zgodnie z tradycją chrześcijańską, nie oddziela on nigdy doktryny i świętości: ani w życiu, ani w posłannictwie. Ze względu na swą wytrzymałość w pracy, oprócz seminarium i „Misji Apostolskich” uczęszcza do najlepszych akademii teologicznych ufundowanych w Neapolu przez świętych kapłanów¹³. Dzięki takim środowiskom naukowym Alfons nie tylko po-

¹⁰ Por. A. M. de Liguori, *Considerazioni ed affetti*, s. 136. Przedmioty dogmatyczne wykładane są w seminarium przez prof. Giulio Nicolò Tornio według słynnej *Medulla theologica* antyjansenisty Louisa Abely (1604-1691), natomiast w teologii moralnej króluje rygoryzm nakreślony przez podręcznik *Theologia moralis* François Geneta (1640-1703). Alfons wyzna później, że prawie wszyscy jego formatorzy i profesorzy byli rygorystami, a Tannoia zaświadcza, że młodemu klerykowi „leżało bardzo na sercu kształcenie się w tych naukach, które są właściwe jego stanowi”, dlatego z pasją neofity, typową dla jego charakteru, zaczął także pogłębiać swoje życie duchowe według tych rygorystycznych zasad moralnych; por. Tannoia, t. I, s. 31. Fakt ten miał mocny wpływ na jego pierwszą orientację moralną i duchową.

¹¹ Por. Tannoia, *Della vita ed istituto*..., t. I, s. 184 (pomyłkowo oznaczona jako 176). Jest faktem znamienym, że w 1743 roku Alfons dedykuje swoją pierwszą książkę właśnie św. Teresie; por. *Considerazioni sopra le virtù e pregi di S. Teresa*, w: *Opere di S. Alfonso Maria de Liguori*, Turyn 1846, t. II, s. 433-446.

¹² Por. Th. Rey-Mermet, *Il santo*..., s. 185.

¹³ Por. Tannoia, *Della vita ed istituto*..., t. I, s. 33.

głębia swoją znajomość teologii, przedmiotów i praktyk związanych z misją kapłańską, ale rozpała w sobie zapał misyjny względem ludzi prostych i ubogich. Rozwija też umiejętność przybliżania im przesłania chrześcijańskiego w sposób przystępny i zwięzły, bez barokowej oprawy, która zaciemnia to przesłanie, często czyniąc je wprost bezowocnym. Na przykład udział w dziele tzw. Kaplic wieczornych, a także w misjach ludowych na peryferiach Neapolu ma ważkie znaczenie nie tylko dla duchowej formacji Alfonsa, ale wpływa też na charakter jego pisarstwa, czyniąc go zwięzłym, pozbawionym niepotrzebnych ozdobników¹⁴.

2. ZASADNICZE FAZY DZIAŁALNOŚCI PISARSKIEJ ALFONSA M. DE LIGUORIEGO

Po okresie formacji prawniczej i seminaryjnej, w wyniku niezwykłych przeżyć i doświadczeń duchowych, na jesieni 1732 roku Alfons M. de Liguori zakłada Zgromadzenie Najświętszego Odkupiciela i daje początek misji redemptorystowskiej wśród ubogiej i zapomnianej ludności wsi i miasteczek na peryferiach wielkiego Neapolu. Założyciel staje się misjonarzem. Misjonarska troska czyni go czujnym i wrażliwym na nowe problemy prawdy zbawczej, otwartym na nowe rozwiązania moralne i gotowym ofiarować pokarm duchowy dla biednych i opuszczonych. Dlatego wraz z absorbującą aktywnością apostołską rozwija stopniowo także działalność pisarską, obejmując różne dziedziny, szczególnie zaś teologię moralną i duchowość¹⁵. Jego aktywność w tym względzie jest rzeczywiście imponująca: 111 pozycji, dzieł i dziełek różnej wielkości i natury, rozprzestrzenianych z niezwykłym rozmachem aż do naszych czasów¹⁶.

Dla uzmysłowienia sobie wielkości tego przedsięwzięcia warto przytoczyć statystyki: do lat 30-tych zeszłego stulecia pisma Alfonsa zostały opublikowane 402 razy przed i 3 708 razy po jego śmierci¹⁷. Jest oczywiste, że wartość każdego autora zależy przede wszystkim od wpływu, jaki jego dzieła wywarły na czytelników mu współczesnych czy późniejszych, a nie tylko od liczby wydań czy ilości sprzedanych egzemplarzy. Jednak i na tym polu wielkość Alfonsa jest bezdyskusyjna. Świadomość tego faktu doprowadziła do uroczystego nadania mu w roku 1871 tytułu doktora Kościoła. Aby naprawdę uchwycić wartość tej zaskakującej spuścizny pisarskiej, lepiej zrozumieć jej

¹⁴ Por. Th. Rey-Mermet, *Il santo...*, s. 188.

¹⁵ Kompletny wykaz dzieł Alfonsa zob. w: F Ferrero, S. J. Boland, *Las obras por S. Alfonso Maria de Liguori*, SHCSsR 36 (1990), s. 485-543.

¹⁶ Rey-Mermet nazwał jego aktywność pisarską „jednym z wielkich sukcesów książkowych historii, mając zwłaszcza na uwadze fakt, że do naszych czasów przygotowano ponad 20 000 edycji w przynajmniej 70 językach; Szekspir, starszy od niego o całą generację, został co prawda przetłumaczony na 77 języków, ale w roku 1961 dochodzi do 10 602 wydań”; Th. Rey-Mermet, *Il santo...*, s. 785.

¹⁷ Bayón, *Cómo escribió Alfonso de Liguori*, Madryt 1940, s. 264.

charakter i głębiej wniknąć w jej zasadniczą treść, trzeba poznać podstawowe fazy jej powstania.

W zasadzie należy wyróżnić trzy podstawowe fazy aktywności pisarskiej Alfonsa M. de Liguoriego¹⁸. Pierwsza z nich przypada na lata 1732-1751 i dotyczy początkowych, na ogół niewielkich publikacji, które towarzyszą intensywnej pracy misyjnej Świętego w pierwszych latach po założeniu Zgromadzenia¹⁹. Fakt, iż aktywność pisarska Alfonsa rodzi się właśnie jako dopełnienie jego działalności misyjnej, ma zasadnicze znaczenie dla zrozumienia jej charakteru. Nawet w późniejszych etapach rozwoju twórczości Neapolitańczyka, w dziełach o dość wysublimowanej treści teologiczno-duchowej, właściwie nigdy nie traci ona charakteru duszpastersko-misyjnego; koniecznym jest zatem czytać ją i oceniać właśnie w tej perspektywie.

Wśród pierwszych dzieł Alfonsa trzeba wyróżnić: *Piosenki Duchowe (Canzoncine spirituali)* (1732), charakteryzujące się nadzwyczajną głębią teologiczną i duchową oraz prostotą i melodyjnością. Okazały się one wyjątkowo użyteczne dla zakorzenienia prawdziwej pobożności w sercach ludzi prostych, często nieumiejących czytać. Zaraz za nimi (1734) plasują się: *Koronka ku czci świętego Dzieciątka Jezus* oraz wydane w roku 1743 *Rozważania nad cnotami i zaletami św. Teresy od Jezusa*, które podkreślają wybrane przez Alfonsa elementy duchowości terezyjańskiej. W roku 1744 roku, na potrzeby formacji chrześcijańskiej w czasie misji ludowych, zostaje wydany także rodzaj skróconego katechizmu, zatytułowanego *Kompendium nauki chrześcijańskiej*. Do tego samego okresu należą również sławne *Nawiedzenia Najświętszego Sakramentu i Najświętszej Maryi* (1745), początkowo stworzone w celu pogłębienia duchowości seminarzystów Zgromadzenia, oraz *Użyteczne rozważania dla biskupów odnośnie do praktyki dobrego zarządzania ich kościołami*.

Kompozycja tych pierwszych dzieł nie wymagała szczególnie pogłębionej lektury czy intensywnego studium, a co za tym idzie, porządnej biblioteki i większej ilości czasu do dyspozycji – warunków będących raczej w deficycie, wzięwszy pod uwagę prowizoryczność pierwszych fundacji i konieczność ciągłego przemieszczania się związanego z misjami ludowymi²⁰. Stanowiły one przede wszystkim pomoc duszpasterską podczas misji i służyły utrwalaniu relacji z Bogiem w życiu wiernych po jej zakończeniu. Fakt ten wcale nie przesądza o realnej wartości tych utworów; niektóre z nich odznaczają się nieprzeciętną głębią refleksji i odzwierciedlają w jakiejś mierze doświadczenia duchowe autora.

¹⁸ D. Capone, *Le citazioni...*, s. 302-307.

¹⁹ O. Gregorio, *Primizia letteraria di s. Alfonso*, w: *S. Alfonso*, 21, Pagani 1959, s. 206-207.

²⁰ „Do roku 1743 domy zakonne, które [Alfonso] zakłada i gdzie mieszka, tzn.: Scala, Villa, Ciorani, są dosyć prymitywne, gdzie nawet materialnie nie ma możliwości założenia większej biblioteki; dopiero w 1743 roku w Ciorani zaczyna powstawać nowa konstrukcja, która pozwala zapoczątkować bibliotekę moralno-ascetyczną”; D. Capone, *Le citazioni...*, s. 302.

Efektom działalności misjonarskiej Liguoriego, szczególnie jako spowiednika, jak również owocem nauczania w studentacie CSsR są jego wartościowe *Adnotationes do Medulla Theologiae Moralis* Busenbauma, wydrukowane razem w roku 1748. Następne ich wersje, ciągle pogłębiane i rozbudowywane, doprowadzą w końcu do powstania najślawniejszego dzieła moralnego Alfonsa M. de Liguoriego – *Theologia Moralis*, dzieła już całkowicie jego, które pozwoli Świętemu oddziaływać na formację sumienia moralnego katolików praktycznie aż do Soboru Watykańskiego II i przyczyni się do nadania Alfonsowi tytułu Niebieskiego Patrona wszystkich spowiedników i moralistów²¹. Dzieło to, razem z *Dissertatio scholastico-moralis pro usu opinionis probabilis* (1749), określa praktycznie jego mentalność jako moralisty. Natomiast w roku 1750, po długim okresie przygotowań i studiów, Alfons publikuje sławne *Wystawianie Maryi*, a w roku 1751 *Miłość dusz* (*L'amore delle anime*), które definiują jego nabożeństwo do Jezusa i Maryi²².

Drugą fazę aktywności pisarskiej Liguoriego można zamknąć w latach 1751-1769. Po zatwierdzeniu Instytutu Redemptorystów przez Benedykta XIV w roku 1749, Założyciel przenosi się do Paganì pod Neapolem i jako *Rector Maius* zajmuje się wewnętrzną organizacją zgromadzenia oraz formacją duchową i intelektualną studentów; fakt ten zmusza go do zmniejszenia aktywności misjonarskiej. Poświęca też więcej czasu na własne studium i na nauczanie teologii moralnej młodych redemptorystów. Dlatego w latach 1753-1755 przygotowuje nową, „bardziej naukową” redakcję *Theologia Moralis*, a w roku 1755 publikuje bardzo cenne *Porady dla spowiednika ku dobremu wykonywaniu jego posługi*.

Jest to okres, w którym oprócz prac naukowo-pastoralnych Liguori tworzy różne dzieła ascetyczne i pobożnościowe²³. Właśnie w roku 1755 oddaje do druku książkę, która nakreśla podstawy jego systemu ascetycznego. Dziełko niewielkie, ale bardzo znaczące, zatytułowane: *Zjednoczenie z wolą Bożą* (*Uniformità alla volontà di Dio*). W roku 1758 drukuje też sławne rozważania o typowo barokowym temacie *Przygotowanie na śmierć* oraz *Nowennę na Boże Narodzenie* w jedenastu rozważaniach. W 1760 roku ukazuje się dzieło ważne dla osób konsekrowanych: *Przewdziwa oblubienica Jezusa Chrystusa*. Inne dzieło bardzo istotne dla zrozumienia alfonsjańskiej teologii życia moralnego i ascetycznego: *O wielkim środku modlitwy*, zostaje opublikowane w roku 1759. W tym samym okresie, około roku 1760, zainspirowany polemiką przeciw systemowi probabilizmu, bronionego przez jezuitów, Alfons zajmuje się problemem sumienia, dodając do swojej *Theologia Moralis* (1767) nowy traktat, *De conscientia*.

²¹ AAS 42 (1950), s. 595-597.

²² D. Capone, *Le citazioni...*, s. 303.

²³ W tym czasie Liguori ma do dyspozycji bibliotekę Zgromadzenia w Paganì. Następnie korzystać będzie ze swojej prywatnej biblioteki biskupiej, składającej się w części z książek własnych i tych pożyczonych z bibliotek Neapolu oraz z należących do bibliotek innych domów zakonnych Instytutu; por. D. Capone, *Le citazioni...*, s. 304.

tia, i nową rozprawę *O umiarkowanym użyciu opinii prawdopodobnej* (1765). W tym okresie rodzą się także dwa inne bardzo wartościowe dzieła: *Droga zbawienia* (*La via della salute*, 1766) i arcydzieło ascetyki alfonsjańskiej *Umiłowanie Jezusa Chrystusa w życiu codziennym* (*Pratica di amar Gesù Cristo*, 1768).

Ostatni okres pisarskiej działalności Alfonsa M. de Liguoriego przypada na lata 1769-1776. Od roku 1762, jako biskup diecezji Sant'Agata dei Goti, Alfons pogłębia jeszcze bardziej swą aktywność pisarską, zachowując w swych dziełach charakter bezpośredniości w kontakcie z ludem. Natomiast po roku 1768, kiedy ciężka choroba przykuwa go do wózka inwalidzkiego i prawie unieruchamia, Alfons może poświęcić więcej czasu na lekturę i jego styl literacki staje się bardziej refleksyjny i mniej bezpośredni. W 1772 roku publikuje na przykład historię herezji zatytułowaną *Tryumf Kościoła*, a w 1773 *Refleksje o męce Jezusa Chrystusa*, w których powraca fundamentalny temat chrystocentryzmu alfonsjańskiego. *Zwycięstwa Męczenników* oraz *Condotta ammirabile della Provvidenza*, w których przedstawia historię ludzkości jako historię zbawienia kierowaną przez Bożą Opatrzność oraz prawdę o zbawieniu w Chrystusie, zostają wydane odpowiednio w latach 1775 i 1776. Ostatnie dzieło o szerokim oddechu, zatytułowane *Rozprawy teologiczno-moralne odnośnie do życia wiecznego* (1776), stanowi kontynuację refleksji nad ludzkim przeznaczeniem i nad życiem wiecznym z Bogiem.

3. DZIEŁA ASCETYCZNE ALFONSA M. DE LIGUORIEGO

Już od roku 1745 Liguori żywił pragnienie zebrania razem, „dla większej wygody wiernych”, wszystkich swoich dzieł ascetycznych oraz książeczek zawierających nowenny i rozważania pobożnościowe drukowane w poprzednich latach, nadając im tytuł *Dzielka duchowe* (*Operette spirituali*), zmieniony potem przez Remondiniego, weneckiego wydawcę Alfonsa, na *Dzieła duchowe* (*Opere Spirituali*)²⁴. Jest oczywiste, że zbiór ten nie powstał z wcześniej przemyślanej projektu, który tworzyłby organiczną całość, lecz rozwinął się powoli na przestrzeni kilku dziesięcioleci, poczynając od *Nawiedzeń Najświętszego Sakramentu*, opublikowanych już w 1745. Wzbogacając stopniowo zasadniczy rdzeń tego zbioru innymi, niewielkimi w formie tekstami ascetycznymi, już w 1748 autor zrealizował nową, poszerzoną jego wersję. W roku 1751, ukończywszy *Miłość dusz*, opublikował ją wraz z *Nawiedzeniami Najświętszego Sakramentu*²⁵. W taki sposób zbiorek rozwijał się aż do roku 1755, kiedy to autor, uporządkowawszy i poprawiwszy uważnie cały materiał, podzielił go na dwie części i zatroszczył się o ponowne, eleganckie wydanie kieszonkowe w neapolitań-

²⁴ Odnośnie do historii wydań *Opere Spirituali* przygotowanych przez Liguoriego zob. O. Gregorio, *Ricerche bibliografiche alfonsiane*, SHCSr 4 (1956), s. 475-485.

²⁵ Tamże, s. 477.

skiej drukarni Gessariego, dając mu po raz pierwszy tytuł *Dzielka Duchowe*²⁶. W zbiorze tym znalazły się następujące pozycje²⁷:

Część I

Visita al SS. Sacramento ed a Maria Santissima,
Atti per la Comunione,
Aspirazioni e sospiri d'amore verso Gesù,
Massime eterne,
Quiete per l'anime scrupolose,
Modo di conversare alla familiare con Dio,
Protesta della morte,
Pregchiere a Maria per ogni giorno della settimana,
Canzoncine del SS. Sacramento e a Maria Santissima;

Część II

Orologio della Passione,
L'Amore delle Anime,
Gradi della Passione,
Coronella delle sante Piaghe,
Orazione a Gesù Cristo,
Uniformità alla volontà di Dio,
Massime di perfezione,
Canzoncine.

W całości zbiorok prezentował się jako rodzaj filotei czy „ogródka duchowego”, zawierającego medytacje, nauki ascetyczne, modlitwy i pobożne pieśni. Odpowiadał na oczekiwania wiernych i rozszedł się szybko wśród ludu i w klasztorach. W roku 1756 autor zdecydował się poszerzyć go, dodając część III, pragnąc uczynić go użytecznym dla jeszcze większej liczby czytelników. Powierzył ten projekt wydawcy weneckiemu Giovanniemu Remondiniemu²⁸.

²⁶ O. Gregorio, *Idea e criteri di S. Alfonso nel preparare la sua collezione delle sue opere ascetiche*, w: *OA*, Rzym 1960, s. 20. Alfons pragnie, żeby jego książka ascetyczna była dziełem pobożności, dziełem duchowym, aby jej czytelnik stał się człowiekiem uduchowionym. Stara się przedstawić prawdę zbawienia w taki sposób, aby otwierała ona czytelnika na Boga. Rzeczywiście, w *Rozważaniach o miłość Jezusa Chrystusa*, idąc za św. Tomaszem z Akwinu, określa pobożność jako „bycie gotowymi do pójścia za tym, czego Bóg od nas żąda”; *Riflessioni sulla passione di Gesù Cristo*, w: *OA*, t. V, Roma 1934, s. 326.

²⁷ O. Gregorio, *Ricerche*, s. 478. Liguori, zadowolony z ukończonej pracy, 22 listopada 1755 roku wysłał swoją książkę pewnej mniszce, podkreślając obecność w zbiorze dziełka *Uniformità alla volontà di Dio*. „Posyłam wam nowe *Nawiedzenia*, wydrukowane przez D. Benedetto Gessari, razem z *Canzoncine* i traktatem o woli Bożej na końcu”; zob. A. M. de Liguori, *Lettere*, t. I, s. 309.

²⁸ O. Gregorio, *Idea e criteri*..., s. 20-21. Wydanie Remondiniego, składające się z trzech części, nigdy nie zostało przez edytora zrealizowane, mimo mocnych nacisków autora; por. O. Gregorio, *Idea e criteri*..., s. 22-35.

W roku 1758 neapolitańska drukarnia będąca własnością Giuseppe di Domenico wypuszcza inne, jedenaste już wydanie tych dzieł, powiększone i poprawione przez Alfonsa, po którym natychmiast ukazało się inne, przygotowane przez Remondiniego, który zadowolił się zwyczajnie odtworzeniem zbioru wydrukowanego przez Gessariego²⁹. Wydanie trzynaste (1761), zredagowane przez Liguoriego, wydane również u Gessariego, zostało wzbogacone kilkoma nowymi dziełkami, takimi jak *Pobożne praktyki dla pocieszenia dusz czystożewych* (w części I), *Applicazione alla Messa*, *Esercizio divoto per impetrare i Sette doni dello Spirito Santo*, *Divoti esercizi da praticarsi avanti e dopo la Confessione*, które potem zostało lepiej uporządkowane i wydane w roku 1765 jako wydanie siedemnaste. Poprzez to dzieło Alfons położył solidne podstawy dla pobożności wiernych i „stało się ono w Królestwie Neapolu, w Państwie Kościelnym, w Republice Weneckiej i w innych podręcznikiem modlitwy dla dusz pobożnych”³⁰. Zostało ono skomponowane następująco:

Część I

Visita al SS. Sacramento ed a Maria Santissima,
Atti per la Confessione,
Orazioni avanti il SS. Sacramento,
Atti per la Comunione,
Aspirazioni e sospiri d'amore verso Gesù,
Massime eterne,
Quiete per l'anime scrupolose,
Modo di conversare continuamente con Dio,
Protesta della morte,
Preghiere a Maria SS.ma,
Pratiche divote per suffragare l'anime del purgatorio,
Orazione alla SS. Trinità,
Applicazione alla Messa,
Esercizio divoto per impetrare i 7 doni dello Spirito Santo;

Część II

Orologio della Passione,
L'Amore delle Anime,
Gradi della Passione,
Coronella delle sante Piaghe,
Orazione per ottenere il santo amore,

²⁹ A. M. de Liguori, *Lettere*, t. III, s. 68.

³⁰ O. Gregorio, *Ricerche...*, s. 479-480.

*Trattato della volontà di Dio,
 Trattato della necessità della preghiera,
 Orazione per la perseveranza e le sante virtù,
 Regole per ben vivere,
 Atti da farsi nella giornata,
 Modo pratico di far orazione mentale,
 Massime di perfezione,
 Onorevole ammenda a Gesù nel Sacramento,
 Due ottave su Gesù trafitto,
 Canzoncine devote.*

W latach 1763, 1766 i 1784 Remondini wydrukował *Opere Spirituali* w Bassano, w różnych formatach, idąc znowu za poprzednim wydaniem Gessarięgo, wcale go nie aktualizując, tak iż w praktyce upowszechniają się dwie tradycje tekstowe: ta bardziej obfita – neapolitańska (Gessari-di Domenico) oraz ta remondiańska (Venezia-Bassano). Wydawca wenecki zaprezentował raczej wybór dziełek, niekompletny i bez ostatnich uzupełnień autora. Wydania przygotowane przez Paci (XVII) w 1768 i przez Stasi (XVIII) w 1769 odtwarzały, ogólnie mówiąc, poprzednie wersje, i dlatego ostatecznego tekstu do przygotowania krytycznego wydania *Opere Spirituali* trzeba było szukać w edycji di Domenico (XI, 1758) i w tej Gessarięgo (XVII, 1765)³¹.

Począwszy od roku 1822 powzięto kilka prób kompletnej edycji dzieł Alfonsa M. de Liguoriego³², i rzeczywiście trzy zbiory jego dzieł w języku włoskim zawierały również *Opere ascetiche*: L. Corbetta, *Opere complete*, Monza 1822-1861; G. Antonelli, *Opere*, Venezia 1831-1848, G. Marietti, *Opere ascetiche, dogmatiche e morali*, Torino 1887. Były to próby, które z powodu braku doświadczenia i właściwych kryteriów nie dały jednak zadowalających rezultatów. Nowa edycja alfonsjańskich dzieł duchowych została zredagowana z poszanowaniem dla współczesnych kryteriów wydania krytycznego oraz „z największym rygorem filologicznym, *sine acceptione personarum*” przez redemptorystów Oreste Gregorio, Giuseppe Cacciatore, Domenico Capone i zatytułowana *Opere ascetiche*³³. Tytuł ten został przyjęty przez redaktorów zbioru z następującą argumentacją:

„Zdając sobie sprawę, że według współczesnych pojęć teksty te są naprawdę duchowe, my jednak nadal będziemy określać naszą kolekcję jako *Dzieła ascetyczne*, ze względu na poszanowanie dla osiemnastowiecznej mentalności

³¹ O. Gregorio, *Ricerche...*, s. 481.

³² Pełny wykaz wydanych dzieł alfonsjańskich zob. F. Ferrero, *Orientación bibliográfica sobre temas alfonsianos*, SHCSsR 36-37 (1988/1989), s. 555-558.

³³ Tytuł kompletny: *Opere ascetiche*, t. I-XV, Roma 1933-1968. Na temat kryteriów tej publikacji i wykazu chronologicznego pism duchowych zob. O. Gregorio, *Restituzione del testo*, w: *OA*, s. 9-11.

Świętego Doktora. W ten sposób wpisujemy się w tradycję utrzymywaną do dziś przez wydawców i tłumaczy z tekstu oryginalnego”³⁴.

Edycja ta jest aktualnie najlepszym wydaniem dzieł duchowych św. Alfonsa M. de Liguoriego.

4. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA DZIEŁ DUCHOWYCH ALFONSA M. DE LIGUORIEGO

Już z tego krótkiego ujęcia okresów twórczości Liguoriego i z pobieżnej prezentacji jego najważniejszych dzieł duchowych łatwo wywnioskować, że cel alfonsjańskiej twórczości pisarskiej jest eminentnie pastoralny. Jego dzieła rodzą się jako uzupełnienie i przedłużenie działania apostolskiego, a nie jako popis erudycji, który prowadzi czytelnika do wewnętrznego wyjałowienia i niebezpiecznej uludy³⁵. Poprzez swą twórczość Alfons pragnie promieniować na wszystkich możliwych frontach misyjnych zmagają, nadając swemu dziełu charakter integralny i wielowymiarowy. W jego świadomości teologia nie służy tylko zgłębieniu tajemnicy Boga i nie jest w głównej mierze apologią dogmatów ogłoszonych przez Kościół, lecz, w ostatecznym rozrachunku, ma na celu wprowadzenie człowieka w intymność życia z Bogiem, służy życiu duchowemu we różnorodnych jego wymiarach. Jest to koncepcja droga Kościołowi od samych początków tworzenia doktryny chrześcijańskiej aż do czasów późnego średniowiecza, kiedy to obserwuje się stopniowy rozdział między teologią a ascetyką (*theologia systematica – theologia spiritualis*). Z tego właśnie powodu wachlarz tematyki dzieł alfonsjańskich jest tak szeroki: od tych dogmatycznych, które nauczają i pogłębiają wiarę, do tych apologetycznych, napisanych, aby jej bronić³⁶. W dziełach o charakterze historycznym autor proponuje refleksję na temat przeznaczenia człowieka i jego historii. Większość jego dzieł koncentruje się jednak na tematyce moralnej i na duchowości, wytyczają one drogę, która zmierza nie tylko do uczynienia ludzkich zachowań „etycznie bezpiecznymi”, lecz raczej ku prawdziwej przyjaźni z człowiekiem i jedności z Bogiem. Alfons pragnie, by szare i bezowocne środowisko biedaków rozkwitło prawdziwą pobożnością, zdolną podnieść tenor chrześcijańskiej świadomości i komunii z Odkupicielem. Zagłębiając

³⁴ O. Gregorio, *Restituzione del testo*, s. 94-95. Odnośnie do tytułu swoich pism Liguori używa terminów *spirituali* (duchowe) i *ascetiche* (ascetyczne) zamiennie, bez większych skrupułów filologicznych, według osiemnastowiecznych zwyczajów. Poczynając od roku 1761 preferuje jednak użycie terminu *opere ascetiche* (dzieła duchowe). Garrigou-Lagrange stwierdzał: „Ta nowa edycja będzie wielką przysługą i pozwoli zdać sobie sprawę z tego czym była w XVIII wieku we Włoszech literatura ascetyczna, mówiąc lepiej, duchowa, ponieważ św. Alfons wychodzi bardzo często poza ascetykę rozumianą w sensie ścisłym, poprzez mistyczny poryw swoich westchnień i przez intymność swojej komunii z Bogiem”, „*Angelicum*” 12 (1935), s. 416.

³⁵ Bayón, *Cómo escribió...*, s. 87.

³⁶ Tannoia, *Della vita ed istituto...*, s. 269.

się w lekturę pism duchowych Liguoriego, trzeba absolutnie nieodzownie ciągle uświadamiać sobie ten cel; w przeciwnym razie stają się one niezrozumiałe i trudno jest dostrzec ich prawdziwy walor.

Fakt, iż alfonsjańska literatura duchowa wyrosła z korzeni apostołatu misyjnego, zdeterminował także wielkość i sposób, w jaki jego dzieła zostały opublikowane. W rzeczywistości pisma duchowe Liguoriego stanowią materiał bardzo zróżnicowany, czy to pod względem wartości, czy pod względem rozmiarów. Wiele z nich ma stosunkowo niewielką objętość, a ich wydania są często wznawiane w formacie kieszonkowym. Chodzi tu nie tylko o przystępny format, ale o przemyślaną strategię. Trzeba stwierdzić, że „ciągłe wznawienia w znacznych ilościach, sięgających dobrych kilku tysięcy egzemplarzy przy każdym pojedynczym wydaniu, charakteryzowały całe jego dzieło”³⁷. Dziś zwraca się większą uwagę również na tę właśnie część dorobku alfonsjańskiego, która w przeszłości uważana była za mniej znaczącą³⁸. Biorąc pod uwagę fakt, że dzieła Alfonsa szybko zaczęły być tłumaczone na inne języki³⁹, można powiedzieć, iż poprzez publikacje w formie kieszonkowej, pisane po to, by dotrzeć do świata ubogich choćby w sposób pośredni, starał się on stworzyć w środowisku neapolitańskim, a także poza nim, rodzaj kapilarnej sieci oddziaływań pastoralnych. Ważna ocena tego dorobku pochodzi od samego autora, który w 1757 pisał do swojego wydawcy Giuseppe Remondiniego: „Te inne moje dziełka co prawda są niewielkie, ale wszystkie one są dopracowane i pełne cennych rzeczy, bo ja nie jestem przyjacielem wielomówstwa, i aby je napisać, przeczytałem setki książek i zebrałem ich najlepszy kwiat. Taki też charakter mają inne dziełka, które teraz szkicuję”⁴⁰.

Charakter pastoralny okazuje się decydujący również przy wyborze języka i ludowego stylu pism pobożnościowych, które, poprzez klasztory czy wiejskich proboszczów, mogły karmić duchowość biednej i opuszczonej ludności osiemnastowiecznej wsi neapolitańskiej:

„Niedrogie i przystępne teksty, jak choćby *Operette spirituali, Istruzione e pratica per li confessori, Glorie di Maria, Novena del Natale, Vera Sposa di Gesù Cristo, Ap-*

³⁷ A. Batoli Langeli, M. Infelise, *Il libro manoscritto a stampa*, w: F. Bruni, *L'italiano nelle regioni. Lingua nazionale e identità regionali*, Turyn 1992, s. 968.

³⁸ Bayón, *Cómo escribir...*, s. 28-29.

³⁹ Pozytywną ocenę tego stylu twórczości literackiej podzielali inni sławni ludzie, współcześni Alfonsowi, nawet ci, którzy plasują się ideologicznie po zdecydowanie przeciwnej stronie. O Wolterze i jego czasach zostało napisane: „Wiek ten nienawidził «systemu». Aby nie pozostać w tyle, aby ująć żywą esencję prądu, trzeba było odrzucić każdą myśl zorganizowaną. Trzeba było rozczłonkować własne idee (...); trzeba było roztrwonić własny geniusz w walce na kartki oderwane od wielkiego drzewa myśli, każda z innym przeznaczeniem. «Dwudziestotomowe dzieło nie dokona nigdy rewolucji. Natomiast należy się bać małych książeczek o kieszonkowym formacie, kupionych za parę groszy. Jeśli Ewangelia kosztowałaby tysiąc dwieście sestercji, religia chrześcijańska nigdy by się nie rozwinęła», pisał [Wolter]. Nie istnieje zatem tylko autor; istnieją odbiorcy, istnieją czytelnicy. To o nich musimy myśleć. Przez wszystkie lata nadzwyczajnej aktywności Wolter zrealizował swe wielkie marzenie o «kulturze kieszonkowej»”; G. Macchia, *Voltaire. Le idee contro gli idoli*, „Corriere della sera” z 4 czerwca 1994, s. 4, cytowany przez G. Orlandi, *Alfonso de Liguori scrittore*, s. 20-21.

⁴⁰ A. M. de Liguori, *Lettere*, t. III, s. 59. Alfons stwierdza: „Przy każdym dziełku wysiłam się podwójnie w porównaniu do innych autorów, czytam wszystkich autorów, jakich mogę mieć, i jak widać, w krótkich słowach streszczam wiele, bo jestem przyjacielem konkretno, a nie słów”, tamże, s. 98.

parechho alla morte, odniosły w wersjach włoskich nadzwyczajny sukces, również dzięki świadomości językowej Liguoriego; od samego początku były przeznaczone dla szerokiego odbiorcy (...). Stwierdziwszy, że księża na wsi znali słabo lub wcale łacinę, był tym bardziej świadomy, iż tym mniej może oprzeć się na literackim języku tokańskim, podczas gdy lud, do którego pragnął dotrzeć, rozumiał praktycznie tylko dialekt. Wypracował więc swój własny język, który bazował na ludowym tokańskim, wybierając słowa «najprostsze» i «ładniejsze sformułowania», które mogły być zrozumiałe dla odbiorcy jak najmniej wykształconego⁴¹.

Propozycja duchowa Alfonsa wyrażona jest jednak w sposób napotykający dziś na poważne trudności w jej rozumieniu. Na pierwszy rzut oka wydaje się ona dość chaotyczna, obfitująca w tak wielką ilość elementów, i to tak różnorodnych, że w konsekwencji trudno dopatrzeć się w niej jakiegoś zasadniczego kierunku czy organicznego projektu, rozbudowanego i dobrze przemyślanego. Wynika to częściowo z samego stylu XVIII-wiecznej literatury duchowej, która za jednym zamachem próbuje ująć wszystkie istotne elementy życia duchowego, chcąc czy to uniknąć posądzeń o niepoprawność doktrynalną, jak w przypadku kwietyzmu, czy też dać odpowiedzi na wszystkie ewentualne pytania czytelnika. U Liguoriego złożoność ta wypływa również z celu, jaki sobie stawia, tego mianowicie, że chce on osiągnąć wielorakie poziomy doświadczenia chrześcijańskiego i połączyć różnorodne aspekty refleksji teologiczno-duchowej. Autor wskazuje różne warunki i liczne środki, niezbędne i sprzyjające przeżyciu komunii z Odkupicielem: medytację, modlitwę, zdrowy dystans do świata, kierownictwo duchowe etc., ale zasadniczo nie proponuje jednej praktyki, nie proponuje „drogi na skróty”, która odróżniłaby go od innych wielkich ludzi ducha. Dla niego wypełnianie woli kochającego Boga, pojęte jako praktyka miłości, jest wielkim i rozbudowanym programem, mającym na celu uwrażliwienie i kształtowanie moralnego i duchowego sumienia człowieka wierzącego tak, aby mógł on, w sposób autonomiczny i koherentny, przeżywać relację z Bogiem we wspólnocie Kościoła. Alfons chce przemienić osobę od środka, proponuje drogę ku dojrzałości, kształtowanie inteligencji wiary przez miłosny wysiłek woli, który zapewnia wzrost energii Ducha, wypływający z obecności Chrystusa w duszy. To On, dzięki sakramentom, żyje w sercu każdej osoby i towarzyszy jej swoim światłem i mądrością, gdy ona miłośnie jednoczy swoją wolę z wolą Boga, realizując Jego plan komunii-zbawienia na ziemi.

Dlatego, jak widać już choćby z tego krótkiego zarysu, schemat propozycji duchowej Alfonsa nie jest zbyt linearny; jawi się raczej jako dosyć złożony i bogato artykułowany, a w pewnych sekwencjach wręcz zawierający powtórzenia. M. Vidal charakteryzuje w następujący sposób strukturę duchowości alfonsjańskiej:

⁴¹ A. Batoli Langeli, M. Infelise, *Il libro manoscritto...*, s. 968.

„Duchowa propozycja św. Alfonsa nie może być opisana w schemacie liniarnym, jakby chodziło o proces dyskursywny, składający się z serii elementów, zintegrowanych w swej funkcji dążenia do końcowej prawdy całkowicie «wyodrębnionej». Obraz, który lepiej odnosi się do duchowego projektu alfonsjańskiego, może mieć raczej charakter okrężny, w którym każdy element, jaki się na niego składa, utożsamia się z całością, chociaż owa całość powtarza się i rozwija poprzez aspekty szczegółowe, koncentryczne. Część zasadnicza jawi się jako «temat symfonii»; a ona, jako obraz całego projektu duchowego, rozwija jego zawartość, antycypowaną załączkowo w «temacie»⁴².

Droga duchowa proponowana w pismach alfonsjańskich ubogiemu ludowi chrześcijańskiemu, mimo iż zmierza ku zjednoczeniu woli człowieka wierzącego z wolą miłującego Boga, nie ma nic wspólnego z przesadnym woluntaryzmem, związanym z ostrym, ascetycznym ćwiczeniem woli, lecz schodzi na poziom uczuciowości głębokiej, zdolnej ogarnąć całą osobę, a w szczególności jej potencję, zwłaszcza wolę, związaną z funkcją miłosną duszy. Zainspirowany św. Teresą z Avili, Alfons kładzie mocny akcent na aspekt uczuciowy zjednoczenia z Bogiem, gdyż widzi w nim sposób, by utrzymać ciągle „zapalony płomień naszej miłości do Boga”⁴³. Autor nie sugeruje zatem drogi duchowej rozpoczynającej się od ćwiczenia się w cnotach, by zwalczyć wady i grzechy i w ten sposób dojść do cnoty najważniejszej, tj. do miłości, ale zaczyna od razu od „miłości pragnącej”, która pozwala utrzymywać ducha w miłosnej „ekstazie”, w której ludzka wola otwiera się na wolę Boga, przyjmując jego światło i pozostając w dystansie od upodobań ludzkich. W ten sposób znajduje się ona w stanie aktywnego oczekiwania na boskie inspiracje, w kompletnej dyspozycyjności względem planów Boga, wyrażając ogromną ufność i radykalne poddanie jego wyrokom. Dlatego właśnie w swoim magisterium Liguori kładzie nacisk na miłosne uczucia, westchnienia, akty strzeliste itp. w czasie modlitwy i w czasie codziennych zajęć, gdyż przekonany jest, że „nie tyle dobre myśli rozumu, ile dobre akty woli, czyli święte uczucia, są tymi, które łączą nas z Bogiem; są nimi właśnie uczucia, które wzbudzamy podczas medytacji: akty pokory, ufności, wyrzeczenia, całkowitego oddania, a przede wszystkim miłości”⁴⁴.

Aby oprzeć się ostatniej fali jansenizmu we Włoszech, który pragnie wyeliminować uczucie z życia wewnętrznego, Alfons M. de Liguori proponuje duchowość karmiącą się uczuciami, które dla współczesnego odbiorcy mogą być trudne do przyjęcia. Nie popada on jednak w barokowy sentymentalizm, o który czasem jest posądzany, lecz akcentuje uczucie głębokie, zbudowane na łasce Boga i ciągle nią karmione. Łaska dynamizuje się w mi-

⁴² M. Vidal, *Moral y espiritualidad. De la separación a la convergencia*, Madryt 1997, s. 94.

⁴³ Idąc za św. Teresą, Alfons wyjaśnia, na czym polega ta „miłosna ekstaza woli”, i daje jej przykłady; A. M. de Liguori, *Considerazioni sopra le virtù di S. Teresa*, w: *Opere*, t. II, Torino 1846, s. 463-464.

⁴⁴ A. M. de Liguori, *Riflessioni divote sopra diversi punti di spirito a Pro delle anime che desiderano avvanzarsi nel divino amore*, w: *Opere di S. Alfonso Maria de Liguori*, t. II, Torino 1846, s. 271.

łości (Gal 5, 6) i staje się wdzięcznością, światłem i mocą. W rzeczywistości, w *Caritas Christi urget nos* (2 Kor 5,14) Liguori dostrzega nie tyle ogólne zaproszenie, ile potężną rzeczywistość duchową, nieodzowne *principium* każdej drogi duchowej. Zasadniczego jądra duchowości nie widzi on w strachu przed potępieniem ani też w pragnieniu doskonałości, ale w „Miłości nieskończonej, godnej nieskończonej miłości”⁴⁵.

Ponieważ do naszych czasów nie dotrwały oryginalne manuskrypty, autografy czy transkrypty ani też pierwsze „szcutki drukarskie”, które Alfons poprawiał, ulepszał, często poszerzając czy skracając fragment, lub całkowicie je usuwając, największe trudności, jeśli chodzi o rekonstrukcję tekstu jego dzieł ascetycznych, pochodzą właśnie z metody, jaką stosował przy ich publikacji, oraz z wielości wydań typograficznych przedsięwziętych we Włoszech jeszcze za jego życia. Do naszych czasów dotrwały tylko książki, które ukazały się w różnych edycjach przygotowanych przez różne drukarnie, dlatego też tylko one mogą być przeegzaminowane. Chodzi o studium niezwykle uważne, ponieważ już sam autor dostrzegał w nich wiele błędów i różnych anomalii drukarskich, które poddawały trudnej próbie jego osobistą cierpliwość⁴⁶. Po przygotowaniu tekstu autor drukował na ogół w Neapolu pierwsze wydanie swego nowego dzieła, zwykle w ilości mniejszej niż tysiąc, i rozprowadzał je w Królestwie Neapolitańskim⁴⁷. Egzemplarz tego wydania służył mu potem jako szcotka – z poprawkami i ewentualnymi dodatkami, którą wysyłał Remondiniemu do Wenecji⁴⁸. W sumie jednak nie istnieją uzasadnione wątpliwości podważające autentyczność pism Alfonsa:

„Św. Alfons czuwał na pierwszą edycją poprawionych dzieł, a czasem nawet nad trzecim i czwartym wydaniem poszerzonym i lepiej poprawionym. Nie może zatem być podana w wątpliwość autentyczność ani nie wydaje się, by ktokolwiek podawał w wątpliwość jego ojcostwo w tym względzie, podając uzasadnione argumenty. Z drugiej strony, sam Święty przypisuje sobie wyraźnie książki skatalogowane w listownej korespondencji, wymienianej (...) z drukarzami z Neapolu i z Wenecji. Prawdopodobnie św. Alfons jest jedynym spośród 29 doktorów Kościoła, który w swoich materiałach zostawił noty tak dokładne, że mogłyby utworzyć interesujący diariusz”⁴⁹.

Już z pobieżnego przeglądu przebija oczywista ewolucja w pismach alfonsjańskich, czy to pod względem ilościowym, czy jakościowym. Aktywność pisarska Liguoriego rozpoczyna się od małych dziełek uzupełniających akcję

⁴⁵ A. M. de Liguori, *L'amore delle anime*, s. 47.

⁴⁶ A. M. de Liguori, *Lettere*, t. III, s. 262. W kwietniu 1772 Alfons wyznaje: „Nie ma rady: kto chce drukować, musi się przygotować na zdychanie [sic!]. Gdybym drukował dla chwały własnej, a nie Pana Boga, byłbym zdesperowany...”, tamże, s. 399-400. Odnośnie do charakterystyki problemów wydawniczych Liguoriego zob. G. Orlandi, *Alfonso de Liguori scrittore*, s. 13-19.

⁴⁷ A. M. de Liguori, *Lettere*, t. III, s. 273-274.

⁴⁸ Tamże, s. 96.

⁴⁹ O. Gregorio, *Restituzione del testo*, w: *OA*, s. 11. Autor sam zredagował pierwsze repertoria własnych książek; jedno z nich, z 1758 roku, znajduje się w *Apparcho alla morte*, a inne, obszerniejsze, w dodatku do *Sermoni compendiat* (Neapol 1771).

apostolską i niewymagających większego nakładu pracy ani znaczącego aparatu naukowego, by później przejść do dzieł większych (nie zaniedbując tych mniejszych, o dużym zasięgu rozprzestrzeniania), zwłaszcza moralnych czy ascetycznych, powstałych dzięki pogłębionemu studium (więcej czasu na lekturę i dostęp do biblioteki)⁵⁰. W późniejszym czasie, wraz ze zmianą warunków i okoliczności (słabe zdrowie, większa stabilność), jego praca nad pismami staje się bardziej przemyślana, mimo że ich inspiracją i kryterium wartości pozostaje zawsze jego doświadczenie misjonarskie i duszpasterskie.

Ewolucja zależy niewątpliwie nie tylko od czynników zewnętrznych, ale także od pogłębienia wewnętrznej dojrzałości, a co za tym idzie, zmiany mentalności Alfonsa. Capone opisuje ten duchowo-intelektualny proces w następujący sposób:

Od roku 1723 do 1732 św. Alfons uczył się teologii od nauczycieli i z książek, ale, jak wszyscy młodzi, również on staje się trochę odrealniony: w teologii moralnej jest sztywny, w przepowiadaniu wyszukany. Po 1732, przez coraz bardziej bezpośredni kontakt z codziennym życiem wiernych, jego książkowa formacja traci trochę z celebratywności, którą się odznaczała: w teologii moralnej staje się probabilistą, w przepowiadaniu bardziej bezpośredni, w działaniu apostolskim, szczególnie w konfesjonale, staje się wyrozumiały i łagodny, w nabożeństwie daje wszystkim prosty chleb i ofiaruje wszystkim, nie tylko niektórym uprzywilejowanym, ale wszystkim, możliwość uświęcenia się przez życie codzienne w zwykłych sprawach, przeżywanych w zjednoczeniu z wolą Bożą⁵¹.

Sam autor dodaje ważną uwagę na temat rozwoju swojego pisarstwa, stwierdzając, że dzieła doktrynalne, moralne, dogmatyczne i historyczne są przez niego tworzone z większą precyzją metodologiczną i z większym nakładem czasu, w dziełach duchowych natomiast wyczuwa się jeszcze metodę używaną w dziełach z początków jego twórczości⁵². Dlatego należy zbadać problem źródeł w twórczości alfonsojańskiej.

5. PROBLEMATYKA ŹRÓDEŁ W DZIELACH DUCHOWYCH ALFONSA M. DE LIGUORIEGO

Według manieri osiemnastowiecznej Liguori „nie jest nigdy sam w swoich pismach, inni mówią z nim, ciągle przywoływani, według logiki, która

⁵⁰ Św. Alfons i pierwsze pokolenia redemptorystów żywiły wielki szacunek do książek, pomimo wielkich trudności ekonomicznych, z którymi się borykały. Wystarczy wspomnieć troskę, z jaką organizowano biblioteki w pierwszych domach Zgromadzenia; zob. G. Orlandi, *Per la storia delle antiche biblioteche dei Redentoristi. La biblioteca di Paganì. A proposito delle prime edizioni della „Ciclopedia” di Ephraim Chambers*, SHCSsR 40 (1992), s. 5-26. Co więcej, Założyciel śledził z uwagą nowości wydawnicze, nawet jeśli często musiał zadowalać się wydaniem przestarzałymi.

⁵¹ D. Capone, *Le citazioni...*, s. 306.

⁵² Tamże, s. 307.

objawia pewną metodę”⁵³. Rzeczywiście, autor nieustannie odwołuje się lub bezpośrednio cytuje różnych autorów, zwykle chrześcijańskich, a zwłaszcza świętych, aby znaleźć w nich potwierdzenie swojej myśli lub aby w myślach wielkich odnaleźć duchowe światła, zdolne oświecić czytelnika jego czasów. Dlatego też do studium dzieł alfonsjańskich „jest ewidentnie nieodzowna dobra znajomość literatury duchowej XVII-XVIII wieku: tam [właśnie] odnajdziemy cały materiał ascetyki alfonsjańskiej, może oczyszczony i w szatach, które wskazują na nowe czasy, ale w swej substancji obszernie tam spoczywający. Innymi słowy, i bez przenośni, całe patrymonium patrystyczne i średniowieczne jest tym, czym syci się duchowa nauka św. Alfonsa; jest to patrymonium pochodzące, zapożyczone, może przez identyczność celu i konieczność szybkiego opracowania, od pisarzy, którzy w wieku XVII i w pierwszej połowie XVIII poruszali się na tym samym polu. Użycie literatury Ojców i pisarzy średniowiecznych sprzed XVII wieku nie jest bezpośrednio, przynajmniej w pierwszej wersji dzieł alfonsjańskich – odnajdujemy je, częściowo, gdy szczególne okoliczności zmuszają autora do ponownego namysłu nad zaadoptowanymi tekstami jako argumentami w refleksji”⁵⁴.

Zastanawiając się nad treścią, Cacciatore dzieli wszystkie dzieła alfonsjańskie na trzy kategorie: dzieła, które powtarzają przepowiadanie, dzieła o zawartości mieszanej (fragmenty przepowiadania i inne dodatki) oraz dzieła o charakterze systematycznym⁵⁵. Do pierwszej kategorii należą: *Miłość dusz*, *Przygotowanie na śmierć*, *Zbiór materiałów kaznodziejskich* (*Seiva*, cz. I-II), *Droga zbawienia*, pisma dotyczące tajemnicy Wcielenia, *Nowenna na Boże Narodzenie* i inne im podobne. Dzieła te zawierają typowe tematy przepowiadania alfonsjańskiego, przeważnie moralne lub o charakterze praktycznym, odpowiadające w większej części pierwszemu okresowi aktywności misjonarskiej Liguoriego (lata 1731-1755). Do ich stworzenia, oprócz tzw. prontuariów, Alfons konsultuje niektóre książki duchowe.

Druuga kategoria obejmuje takie teksty jak: *Prawdziwa oblubienica Jezusa Chrystusa*, *O wielkim środku modlitwy* (część I) i *Refleksje o Męce*. W nich, poza treściami, które odzwierciedlają przepowiadanie, znajdują się teksty skomponowane w sposób zamierzony na podstawie wyspecjalizowanych źródeł: na przykład dzieł ascetycznych, jak te Rodrígueza czy Scaramellego.

Największe dzieła Alfonsa należą do trzeciej kategorii i są to: *Wysławianie Maryi*, *Umilowanie Jezusa Chrystusa w życiu codziennym*, *Nawiedzenia Najświętszego Sakramentu*, razem z *Dzielnkami zebranyimi* i dwiema nowennami: do Ducha Świętego i do Najświętszego Serca. *Wysławianie Maryi* reprezentuje syntezę teologiczną i pobożności maryjnej Liguoriego, stworzonej według opracowanego wcześniej precyzyjnego planu, z odnośnikami do źródeł w literaturze ma-

⁵³ G. Cacciatore, *Le fonti e i modi di documentazione*, w: *OA*, s. 119.

⁵⁴ Tamże, s. 120.

⁵⁵ Tamże, s. 130-131.

ryjnej XVII i XVIII wieku, do wielkich traktatów mariologicznych i małych podręczników pobożnościowych. *Umiłowanie Jezusa Chrystusa* przeciwnie, scala osobiste idee autora, częściowo już opracowane, ale osobno, w innych dziełach Alfonsa, w całkiem nowym i osobistym schemacie, uporządkowanym z wielką trzeźwością spojrzenia wokół pewnych tematów. Tylko przy niektórych argumentach omawianych w *Umiłowaniu* czuje się bardziej zależność od źródeł, w innych autor czerpie ze źródeł wcześniejszych, które odzwierciedlają lektury duchowe z pierwszych lat po jego „nawróceniu”.

W dziełach o charakterze „naukowym” Alfons okazuje się bardziej precyzyjny w cytatach niż w dziełach ascetycznych⁵⁶. Do prac ascetycznych i tych dotyczących przepowiadania zbiera materiał ze zbiorów i publikacji z drugiej ręki w tzw. prontuariach, *loci communes*, bibliotekach kaznodziejskich (głównie Mansi i Lohner) i innych tego rodzaju zbiorach, które, poprzez wykazy cytatów biblijnych i patrystycznych, dostarczały porównań, przykładów, dużej części argumentów i dowodów⁵⁷. Zbiory te stanowią dla autora źródła bezpośrednie.

Liguori, który uczynił ślub nietracenia nigdy czasu, poświęca na działalność pisarską od ośmiu do dziesięciu godzin na dzień⁵⁸, mimo że często musi przerywać pracę z powodu słabej kondycji zdrowotnej. Obok konsultowania prontuariów wyciąga pozytywną dokumentację z dzieł wytrawnych pisarzy ascetycznych. Do kompozycji swych książek czyta wiele duchowych utworów, wybiera autorów (między autorami, którzy traktują ten sam problem, preferuje bardziej zwięzłego, jeśli jest jednakowo treściwy i zrozumiały) i selekcjonuje materiał najbardziej wartościowy; interpretuje go z większą jasnością lub reasumuje, nadając mu często nowe znaczenie. We wprowadzeniu do III części *Serwa* autor stwierdza: „[Czytelnicy] znajdą tu zsumowane i podane z większą jasnością to, o czym mówią inne książki w sposób szeroki, tym bardziej że styl treściwy i zwięzły bardziej dzisiaj się podoba, bo dziś wielu chce czytać mało, a wiedzieć wiele”⁵⁹. Jego praca jest więc wysiłkiem syntezy i wyjaśniania. W konsekwencji niektóre formy cytatów, nawet jeśli wydają się dziełem własnym autora, są w praktyce skonfigurowane według metod literackich używanych powszechnie w XVII wieku, a w dużej mierze także w okresie następnym. W dziełach alfonsjańskich możemy zauważyć następujące sposoby dokumentacji: fuzję kilku tekstów w jeden; teksty zsumowane; błędne odnośniki do cytatów; teksty skażone lub takie, którym nadano jeden szczególny sens; zmiany sensu; powiedzenia przypisane świętym, których nie można zweryfikować w ich pismach⁶⁰.

⁵⁶ G. Orlandi, *Alfonso...*, s. 13. Zob. także D. Capone, *Le citazioni...*, s. 293.

⁵⁷ Tellería, *San Alfonso*, t. I, s. 780.

⁵⁸ Tamże, s. 112. Jako biskup Alfons poświęcał pracy często nawet 16 godzin dziennie; zob. tamże, s. 114.

⁵⁹ A. M. de Liguori, *Serwa di materie predicabili ed istruttive*, w: tenże, *Opere di S. Alfonso Maria de Liguori*, t. III, Torino 1880, s. 186. Por. także: tenże, *Glorie di Maria. Introduzione*, w: *OA*, t. VI, Roma 1936, 15.

⁶⁰ G. Cacciatore, *Le fonti...*, s. 120-127.

Zależność Liguoriego od innych autorów jest ewidentna w wielu dziełach, nawet jeśli nie jest jasno zadeklarowana, dlatego w tej kwestii okazuje się on w pełni człowiekiem swojej epoki, z metodami literackimi używanymi wówczas w pisarstwie duchowym i w przepowiadaniu. Często nawet bez większych trudności można wskazać dzieła konsultowane przez Świętego. Mimo że nie brak także jasnych i bezpośrednich odnośników do cytowanych autorów⁶¹, jednak nie zawsze jest łatwo zidentyfikować takie pochodzenie, gdyż „Alfons niechętnie wprowadzał czytelnika do swej biblioteki ascetycznej; być może uważał to za bezużyteczne. Według niego ascetyka nie zmierza do wiedzy, a tym mniej do naukowego krytycyzmu, lecz jedynie do cnoty, którą należy żyć”⁶². Giuseppe de Luca czyni następującą refleksję na ten temat:

„Alfons w redagowaniu swoich dziełek nie dbał o oryginalność. Jego oryginalność polegała na czymś innym. Nawet o niej nie myślał; zatrwożyłby się w swej heroicznej skromności. W jakiś sposób czuł ją jednakże. Czuł, że jego oryginalność prawdziwa polegała na drodze, jaką otworzył dla nowego zmysłu moralnego i duchowego w duszach: powiedzieliśmy «nową», ale trzeba by było powiedzieć «starożytną» i na nowo odkrytą, oczyszczoną z chwastów, przetartą tam, gdzie została zapomniana, wyrównaną tam, gdzie została wykrzywiona przez naiwność czy w złej wierze. Odnalazł starożytną drogę, która zarosła i opustoszała, a która kiedyś była pełna źródeł, drzew, domów i spotkań”⁶³.

Reasumując, trzeba potwierdzić zależność Liguoriego od źródeł, czasem ścisłą, a czasem niewielką, posuwającą się niekiedy aż do absolutnej wolności i zasadniczej odmienności jego treści od źródeł, z których korzysta lub które odrzuca. Cacciatore wskazuje tylko modlitwy Alfonsa, nieustannie obecne w jego dziełach duchowych, jako pole jego twórczości literackiej całkowicie wolne od jakiegokolwiek obcego wpływu⁶⁴.

Jeśli chodzi o źródła ogólne, to jest takie, z których Alfons czerpie teksty, przykłady i rozumowania dla wszystkich swoich dzieł, trzeba wskazać przede wszystkim Teresę z Avili, Franciszka Salezego i, w mniejszej mierze, Jana od Krzyża. Ci pierwsi, prawdziwi mistrzowie Alfonsa, stanowią jednak nie tylko źródło myśli czy pojedynczych rozważań, ale nadają często ton i dynamikę jego dziełom. Stwierdzając ten fakt, trzeba uczynić ważną uwagę, odnoszącą się właściwie do wszystkich pisarzy odwiedzanym przez Świętego z Neapolu. Jak wiadomo, wielcy mistycy hiszpańscy uważają ascezę nie

⁶¹ Liguori troszczył się o precyzję cytatów i odnośników w swoich dziełach: „Wiele książek i wydawnictw trzeba odrzucić, bo nie posiadają właściwych odnośników do cytatów. Wadę tę znalazłem w wielu książkach, i dlatego postarałem się odnaleźć autorów w moich własnych źródłach”; A. M. de Liguori, *Lettere*, t. III, s. 20-21.

⁶² G. Cacciatore, *Le fonti...*, s. 134.

⁶³ G. de Luca, *Premessa*, s. XVI. Ten sam autor stwierdza także: „Aż do wczesnego wieku XIX (...) nie istniała własność piśmiennicza, nie tylko w sensie jurydycznym, lecz także w odczuciu moralnym”; G. De Luca, *Premessa*, s. XVI.

⁶⁴ G. Cacciatore, *Le fonti...*, s. 144.

za metę, lecz za etap wstępny drogi do kontemplacji. Na etapie mistycznym tej drogi ascetyczny wysiłek traci stopniowo swoje znaczenie, pozostawiając coraz więcej miejsca prawdziwej kontemplacji, w której coraz pełniej dominiuje działanie Łaski.

„Wizja św. Alfonsa [natomiast] ma zupełnie inną orientację. Jego koncepcja ascetyczna nie pokrywa się z koncepcją jego duchowej Mistrzyni; pozostaje jakby niżej, ale nie ze względu na niedostatek mistycznych uzdolnień, lecz w sposób zamierzony, ze względu na wizję doskonałości, która rodzi się w nim na podwójnym fundamencie: doświadczenia i konformacji psychologicznej. Świętość nie pokrywa się z kontemplacją, a przynajmniej niekoniecznie. Staje się ona doskonała, gdy ascetyczny wysiłek osiągnie apogeum, to znaczy całkowite zjednoczenie naszej woli z wolą Bożą. Dla Alfonsa ta nauka nie podlega dyskusji. (...) Z ksiązek św. Teresy, wertowanych z pasją, wybiera to, co odpowiada tej wizji; myśli, które stwierdzają i potwierdzają jego koncepcję; [czyni to] poprzez selekcję, świadczącą o lekturze uważnej i inteligentnej”⁶⁵.

Powyższe stwierdzenie wyjaśnia też, dlaczego Jan od Krzyża, którego wizja duchowa ma charakter o wiele bardziej „abstrakcyjny” w porównaniu ze św. Teresą, bardziej otwartą na wszystkie przejawy życia chrześcijańskiego, jest mniej obecny w pismach Liguoriego.

Jeśli chodzi o dzieła trzech wymienionych wyżej autorów, które Alfons wielokrotnie czytał w przekładach włoskich, analizując rozmieszczenie tekstów, można nawet ustalić konkretną edycję, na której autor się oparł. Cacciatore twierdzi, iż chodzi tu o wydanie weneckie dzieł św. Teresy z lat 1721-1723 (redagowane przez Baglioni poczynając od roku 1671 do roku 1685 i przedrukowywane później bez żadnych zmian). Również Jan od Krzyża był konsultowany przez Alfonsa w pierwszych dwóch tłumaczeniach, rzymskim z lat 1627 i 1637, odtworzonym kilkakrotnie w Wenecji w latach 1643-1629, i weneckim z roku 1747. Dzieła Biskupa z Genewy zostały przetłumaczone na włoski w Wenecji w roku 1667, a jego listy w roku 1680. Edycja ostateczna została przygotowana w Wenecji w roku 1732 i w roku 1735. Poza tym Liguori konsultował prawdopodobnie również jego *Święte aforyzmy*, wydane w Wenecji w roku 1732. Łatwo jest zauważyć, że kiedy odniesienie do autora jest bezpośrednie, teksty dokładnie odpowiadają źródłom⁶⁶. Inne zaś odniesienia zdradzają różnego rodzaju deformacje, przekształcanie tekstu przez autora lub użycie innego tłumaczenia; często można je odnaleźć *ad litteram* u innych autorów konsultowanych przez Liguoriego.

Oprócz wielkich mistrzów duchowych, we wszystkich dziełach Alfonsa odnajdujemy jezuitów z ich dziełami o charakterze ascetycznym: A. Rodrigu-eza z jego *Ćwiczeniem doskonałości*, G. B. Scaramellego z jego *Dirrettorio ascetico* i

⁶⁵ Tamże, s. 182-183.

⁶⁶ Tamże, s. 127, 183.

Saint-Jure'a z *Erario*. Źródłem podstawowym *implicite* są *Listy i traktaty duchowe* kard. Pier Matteo Petrucciego. Liguori czyta z uwagą tego kwietystę, akceptując lub odrzucając, lub w dodatku odwracając niektóre z jego stwierdzeń⁶⁷. Szczególnie odnosi się do niego, gdy mówi o umartwieniach i wszystkich ich aspektach, o oschłościach i pokusach, o doskonałości jako zjednoczeniu z wola Bożą i o modlitwie w znaczeniu mistycznym, kontemplacyjnym.

ZAKOŃCZENIE

Jak wynika z tego krótkiego wprowadzenia w twórczość pisarską św. Alfonsa M. de Liguoriego, jest on reprezentantem swojej epoki i jego literatura duchowa jest przejawem barokowego charakteru i stylu, który w dzisiejszych czasach może nastroić pewne trudności. Kiedy jednak bliżej przyjrzymy się jego dziełom duchowym, możemy w nich odkryć autentyzm przeżycia duchowego, czystość doświadczenia Boga objawiającego się w Chrystusie Odkupicielu. Alfons potrafi przekazać to doświadczenie i sprawić, że jeszcze dzisiaj poraża ono miłością Ukrzyżowanego, żarliwą i pełną szacunku dla człowieka. Czytelnika, który zrozumie, iż alfonsjańskie pisarstwo nie jest sztuką dla sztuki czy barokowym teatrem, może ono jeszcze dzisiaj urzec i zafascynować, a przede wszystkim pociągnąć swoim żarem umiłowania Boga. Święty Alfons nie pragnął niczego więcej...

⁶⁷ Tamże, s. 187.